

بهترین روش تدریسی که دیده‌ام

نمونه‌هایی از تدریس دبیران خوب ایرانی

روایت‌های دانشجویان دبیری

گردآوری و تدوین: دکتر سید حسین میر لوحی

نشر افکار

www.ketab.ir

سرشناسه: میرلوحی، حسین، ۱۳۱۰ -، گردآورنده

عنوان و نام پدیدآور: بهترین تدریسی که دانشم: نمونه‌هایی از تدریس دبیران خوب ایرانی روایت‌های دانشجویان

دبیری/گردآوری و تدوین: سیدحسین میرلوحی

مشخصات نشر: تهران: شرکت نشر نقد افکار، ۱۳۹۵

مشخصات ظاهری: ۳۰۹ ص.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۲۸-۱۷۶-۳

وضعیت فهرست نویسی: فیا

عنوان دیگر: نمونه‌هایی از تدریس دبیران خوب ایرانی روایت‌های دانشجوایان دبیری

موضوع: تدریس -- روش‌شناسی

موضوع: Teaching -- Methodology

موضوع: تدریس اثربخش -- ایران

موضوع: Effective teaching -- Iran

موضوع: معلمان -- ایران -- اثربخشی

موضوع: Teacher effectiveness -- Iran

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ ب۹ ۱۰۲۵/۳ LB

رده بندی دیویی: ۳۷۱/۱۰۲

شماره کتابشناسی ملی: ۴۴۶۵۰۶۶

www.instagram.com/nashreafkar
<https://telegram.me/nashreafkar>
nashreafkar@gmail.com

بهترین روش تدریسی که دیده‌ام
نمونه‌هایی از تدریس دبیران خوب ایرانی
روایت‌های دانش‌وایان بیری
گردآوری و تدوین: دکتر سید حبیب میر لوحی
صفحه‌آرایی: نیره فیروزی
ناظر فنی چاپ: بهار ساسانی
چاپ، صحافی: پردیس دانش
تیراژ: ۵۰۰ نسخه
نوبت چاپ: اول ۱۳۹۵
بها: ۲۵۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۲۸-۱۷۶-۳

نشانی: تهران، خیابان انقلاب، نرسیده به پیچ شمیران، کوی نویخت،
شماره ۲، طبقه همکف؛ تلفکس: ۷۷۵۱۰۹۸۳ تلفن: ۷۷۶۰۳۲۱۲

حقوق چاپ برای مولف محفوظ است.

فهرست مطالب

صفحه

۱۱

۲۳

۲۳

۲۴

۲۵

۲۷

۲۸

۳۰

۳۲

۳۴

۳۶

۳۸

۴۰

۴۲

۴۳

۴۶

۴۹

۵۰

۵۲

۵۴

۵۶

۵۸

عنوان

مقدمه مؤلف

فصل اول: درس ریاضی

راهنمایی غیره منقیم

طرح مسائل ابتکاری

استفاده از مصداق

وقف بچه‌ها

روش ورود به موضوع

تغییر در لحن و آهنگ صدا

معلم اخلاق

تدریس خودمانی

مقدمه جذاب

کشف جواب

بار معنوی تدریس

روش جهت‌دهی

هیچ ابهامی باقی نمی‌ماند

تعهد عمیق

کاربرد ریاضی در زندگی

تدریس با علاقه

به‌خاطر علاقه به معلم

ایجاد انگیزش

شخصیت دادن به دانش‌آموز

فرصت تفکر

- ۶۰ بیان کاربرد مبحث
۶۲ مشارکت داوطلبانه
۶۳ تدریس مستقیم
۶۵ انرژی مضاعف
۶۷ ایجاد نظم ذهنی

فصل دوم: درس فیزیک

- ۶۹ بیان مطالب بدسورت واضح
۷۰ شروع عالی تدریس
۷۳ برانگیختن دانش‌آموزان
۷۴ بدون اضطراب
۷۷ دانش و مهارت
۷۹ نقش محوری دانش‌آموزان
۸۱ طراحی آزمایش
۸۲ ظرافت در طرح مسأله
۸۴ راهنمایی پله به پله
۸۶ ایجاد تفکر از طریق پرسش
۸۸ شخصیت معلم
۸۹ تدریس در آزمایشگاه
۹۱ بهترین ثمره‌ی زندگی
۹۳ قدرت تفهیم
۹۵ بیان مسائل بنیادی
۹۷ طرح مطالب به شکل کاربردی
۹۹ شاداب و با نشاط
۱۰۱ با صبر و اشتیاق
۱۰۳ کار گروهی
۱۰۵ هدایت ذهن
۱۰۷ ایجاد حیرت و علاقه

۱۰۹	مثال‌های ملموس و عینی
۱۱۱	جذابیت معلم
۱۱۴	با برنامه و طرح درس
۱۱۶	از آسان به مشکل
۱۱۹	فصل سوم: درس شیمی
۱۱۹	مثال از زندگی روزمره
۱۲۰	روش منظم و منجمد
۱۲۲	تقویت کنجکاوی
۱۲۴	روش ماهرانه
۱۲۶	تجسم ذهنی
۱۲۷	به شیوه‌های گوناگون
۱۲۸	تدریس اثر بخش
۱۳۱	نشانه علم و هنر
۱۳۴	جلب توجه کلاس
۱۳۶	پرورش شخصیت اخلاقی
۱۳۹	مرا به این درس علاقه‌مند کرد
۱۴۱	رابطه صمیمی
۱۴۴	ایجاد رغبت و نشاط
۱۴۶	تثبیت مطالب در ذهن
۱۴۷	از طریق طرح پرسش
۱۴۹	یادگیری عمیق و دقیق
۱۵۱	استفاده مؤثر از تخته‌سیاه
۱۵۳	ایجاد چارچوبی کلی در ذهن
۱۵۵	توجه به مفاهیم اصلی
۱۵۷	همه مشتاق یادگیری

فصل چهارم: درس زیست‌شناسی

۱۶۱

۱۶۱

برانگیختن حس کنجکاوی

۱۶۲

تدریس قابل مشاهده

۱۶۴

تقویت روح دانش‌خواهی

۱۶۶

او به کارش عشق می‌ورزید

۱۶۹

مشارکت در تدریس

۱۷۱

بیان شیوا

۱۷۳

افزایش اعتماد به نفس

۱۷۴

از طریق قصه و تصویر

۱۷۵

مشاهده عینی مطالب

۱۷۷

بیان مطالب به طور ساده

۱۷۹

تدریس عاشقانه

۱۸۳

تدریس در محیط طبیعی

۱۸۵

سرشار از امید

۱۸۶

ابتکار و خلاقیت

۱۸۸

استفاده مناسب از وسایل

فصل پنجم: درس زبان انگلیسی

۱۹۱

تأثیر بسزایی در من گذاشت

۱۹۱

مفهوم طرح درس

۱۹۲

واقعاً استاد بود

۱۹۵

دانش‌آموز محور

۱۹۷

صدای شفاف

۱۹۹

روش خوب و مناسب

۲۰۰

یکنواخت درس نمی‌داد

۲۰۳

فعال‌سازی جو کلاس

۲۰۵

نقش مشاور

۲۰۶

جذب دانش‌آموزان

۲۰۸

۲۱۰	روش از کل به جزء
۲۱۲	هر چه دارم از تلاش اوست
۲۱۴	انسانی بسیار فرهیخته
۲۱۷	در قالب شعر
۲۱۸	مدیریت صحیح

فصل ششم: درس تاریخ

۲۲۱	با همکاری دانش آموزان
۲۲۳	به صورت داستان
۲۲۴	زنگ مفرح
۲۲۶	در کلاس سرحال بوسیم
۲۲۸	جوان و پرانرژی
۲۲۹	تسلط کامل بر مطالب
۲۳۰	همه را به وجد می آورد
۲۳۲	مثل یک بازیگر
۲۳۳	بازدید از آثار هنری
۲۳۵	حفاظت از آثار گذشته

فصل هفتم: درس جغرافیا

۲۳۷	آسان و قابل فهم
۲۳۸	تجسم مفهوم
۲۴۰	تقویت استنباط
۲۴۱	تجربه عینی
۲۴۳	برنامه زمان بندی شده
۲۴۵	تقویت روش های استدلالی
۲۴۸	تدریس با شوق و ذوق
۲۴۹	روش پروژه
۲۵۱	بیان شیرین

استفاده از وسایل هوشمند

۲۵۳

۲۵۷

فصل هشتم: درس ادبیات فارسی

۲۵۷

روش رسیدن به مفهوم

۲۵۹

نوشتن انشاء در طبیعت

۲۶۱

تدریس توأم با احساس

۲۶۳

پرورش قوه تخیل

۲۶۴

درک زیبایی ادبیات

۲۶۶

مانند بازی تئاتر

۲۶۸

تدریس مادی‌گرا

۲۷۱

مثال‌های زیبا

۲۷۲

بچه‌ها را محو خود می‌کرد

۲۷۴

کلاس پویا و پرنشاط

۲۷۷

فصل نهم: درس زبان عربی

۲۷۷

ورود و خروج خوب

۲۷۸

مدیون زحمات او هستم

۲۸۰

استفاده از حرکات دست و چهره

۲۸۱

مسئول در قبال یادگیری دانش‌آموز

۲۸۲

وجدان کاری بالا

۲۸۴

بکارگیری آموخته‌ها در عمل

۲۸۶

تعامل بین معلم و دانش‌آموز

۲۸۷

کلاس فعال

۲۸۹

تصویرسازی ذهنی

۲۹۰

بیان مطلب به‌صورت مفهومی

۲۹۳

فصل دهم: درس دین و زندگی

۲۹۳

تقویت فن سخن‌وری

۲۹۵	شرکت فعال در بحث
۲۹۶	ظاهر و باطن یکی
۲۹۷	تمرین تعاون و همکاری
۲۹۹	صداقت در تدریس

۳۰۱	فصل یازدهم: درس مطالعات اجتماعی
۳۰۱	الگوی من در هنر معلمی
۳۰۴	روش تدریس مناسب
۳۰۵	تدریس هدفمند
۳۰۶	یادگیری به کمک یک یکر
۳۰۷	ناخودآگاه یاد می‌گرفت

مقدمه مؤلف

کتاب حاضر گزیده‌ای است از گزارش‌ها و روایت‌های دانشجویان رشته دبیری از بهترین روش تدریسی که آن‌ها در دوره تحصیلات متوسطه از معلمان خویش دیده‌اند.

این گزارش‌ها در چارچوب یک تکلیف کلاسی برای درس کلیات روش‌ها و فنون تدریس که از واحدهای درسی دانشجویان رشته‌های دبیری می‌باشد، به رشته تحریر درآمده‌اند. گزارش‌هایی که نگارش آن‌ها در سال‌های ۷۱-۱۳۷۰ صورت گرفته است، متعلق به دانشجویان رشته دبیری دانشگاه تربیت معلم تهران (خوارزمی) می‌باشد و گزارش‌هایی که تاریخ نگارش آن‌ها در فاصله سال‌های ۹۴-۱۳۷۷ م. پس از آن دانشجویان رشته دبیری دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی (تهران) است. البته در کتاب نگارش این گزارش‌ها وقفه‌هایی گاه طولانی نیز وجود داشته که علت آن یا ناشی از ارائه نشدن این درس از سرفصل این جانب و یا عدم پذیرش دانشجوی دبیری از سوی دانشگاه بوده است. همچنین علت نبودن «بهترین روش تدریس» به دوره متوسطه این بوده است که این دانشجویان پس از اتمام دوره تحصیل معمولاً در مدارس دوره متوسطه به خدمت مشغول می‌شوند.

در این جا برای این که خوانندگان از هدف، محتوا و شیوه نگارش این تکلیف کلاسی اطلاع یابند، متن راهنمای انجام آن، که در اختیار دانشجویان قرار می‌گرفت، به عنوان در زیر آورده می‌شود:

راهنمای انجام تکالیف درس کلیات روش‌ها و فنون تدریس

کار دوم:^۱ توصیف یکی از بهترین روش‌های تدریسی که در دوره متوسطه دیده‌ام

هدف: ایجاد نگرش علمی و انتقادی نسبت به روش‌های تدریس مبتنی بر تجربه شخصی

محتوا و شیوه‌ی نگارش: ۱- نخست همه معلمان خود در دوران تحصیلات متوسطه و شیوه تدریس آن‌ها را با دقت از ذهن خویش می‌گذرانیم. ۲- آن‌ها را از نظر روش و مهارت‌های گوناگون تدریس مورد مقایسه و ارزیابی قرار می‌دهیم. ۳- روش تدریس آن معلمی را که معتقدیم روش تدریس او بهترین روش بوده است، انتخاب می‌کنیم. ۴- آن را به‌طور دقیق شرح می‌دهیم. ۵- با کمک دانش و بصیرتی که در طول تحصیلات دانشگاهی در زمینه علم تدریس (و نیز دیگر دروس تربیتی) کسب کرده‌ایم آن را مورد بررسی انتقادی قرار می‌دهیم. ۶- و در پایان نوع روش و نقاط قوت و ضعف آن را روشن نموده و نتیجه‌گیری می‌کنیم. ضمناً ترتیب نگارش مطالب در این تکلیف از این قرار است: ۱- مقدمه ۲- توصیف روش تدریس معلم مورد نظر. ۳- بررسی انتقادی. ۴- بیان نقاط عمده قوت و ضعف روش تدریس و ارزیابی نهایی.

خصوصیات ظاهری: کوشش شد تا هم این کار از دو صفحه (یک‌رو) کاغذ کلاسور بیشتر نشود و حاوی این اطلاعات باشد: این بهترین روش تدریس: ۱- مربوط به کدام درس. ۲- کدام پایه تحصیلی. ۳- چه سال تحصیلی. ۴- چه معلمی (و نام و نام‌نسن). ۵- و کدام شهر، بوده است. ۶- این اطلاعات در پایان متن کار دوم ارائه شود.

تاریخ ارائه: آخرین مهلت تحویل این تکلیف درسی هفتاد و هشتام آموزشی می‌باشد.

در طول سال‌های یاد شده در مجموع ۶۷۸ گزارش (روایت) باقی ماند که به شیوه زیر مورد بررسی و انتخاب قرار گرفتند:

در مرحله اول، همه این ۶۷۸ گزارش براساس درس‌ها از یکدیگر تفکیک گردیدند که توزیع آن‌ها براساس درس‌های مختلف از این قرار بود: درس ریاضی تعداد ۱۷۸ گزارش، فیزیک ۱۵۸، شیمی ۱۰۶، زبان انگلیسی ۵۶، زبان عربی ۳۹، زیست‌شناسی ۳۲، ادبیات فارسی ۲۶، تاریخ ۲۳، دین‌و زندگی ۲۰، جغرافیا ۱۹، مطالعات اجتماعی ۷، زمین‌شناسی ۴، حرفه‌وفن ۳، هنر ۳، مکانیک ۱، فلسفه ۱، روان‌شناسی ۱ و درس اقتصاد و بازرگانی ۱ گزارش.

^۱ کار اول این تکالیف با عنوان «خاطرات تلخ و شیرین دوران مدرسه» قرار است از سوی دانشگاه فرهنگیان انتشار یابد.

آنچه در این مرحله جلب توجه کرد این بود که تعداد ۴۴۲ (۶۵٪) این گزارش‌ها را سه درس ریاضی، فیزیک و شیمی تشکیل می‌دادند.

در مرحله دوم، آن دسته از گزارش‌ها و روایت‌هایی که از نظر ساختار و کیفیت نگارش و نیز ارائه اطلاعات مشخص درباره این «بهترین روش تدریس» مشاهده شده، قابل قبول بودند و نیازی به دخل و تصرف نداشتند، انتخاب گردیدند (البته بدیهی است که ارزیابی و گزینش این بهترین روش‌های تدریس توصیف شده نه براساس نظریه‌ها و الگوهای علمی تدریس بلکه به صورت هنجاری انجام گرفته است). در این مرحله که فرایند آن وقت‌گیر و با تجدید نظرهای متعددی همراه بود، از مجموع این ۶۷۸ گزارش در نهایت تعداد ۱۵۰ گزارش (روایت) برگزیده شد.

محدودیت عمده‌ای که در این مرحله از کار بررسی و گزینش وجود داشت، این بود که معیارها و ملاک‌های تعیین شده فوق‌الذکر بود که توزیع متناسب و متوازن این گزارش‌ها براساس تاریخ نگارش تحقق نیابد.

در مرحله سوم، این ۱۵۰ گزارش و روایت منتخب براساس درس‌ها در فصل‌های جداگانه انتظام یافتند که توزیع آن‌ها به ترتیب از این قرار است: فصل اول: درس ریاضی با ۲۵ گزارش. فصل دوم: درس فیزیک با ۲۵ گزارش. فصل سوم: درس شیمی با ۲۰ گزارش. فصل چهارم: درس زیست‌شناسی با ۱۵ گزارش. فصل پنجم: درس زبان انگلیسی با ۱۵ گزارش. فصل ششم: درس تاریخ با ۱۰ گزارش. فصل هفتم: درس جغرافیا با ۱۰ گزارش. فصل هشتم: درس ادبیات فارسی با ۱۰ گزارش. فصل نهم: درس زبان عربی با ۱۰ گزارش. فصل دهم: درس دین و زندگی با ۵ گزارش. فصل یازدهم: درس مطالعات اجتماعی با ۵ گزارش.

در مرحله چهارم، گزارش‌های هر فصل براساس تاریخ نگارش (تقدم و تأخر زمانی، مرتب و منظم گردیدند. بدین معنا که گزارش‌ها و روایت‌هایی که تاریخ نگارش آن‌ها قدیمی‌تر بود، در ابتدا قرار داده شدند.

در مرحله پنجم، برای هر یک از این گزارش‌ها و روایت‌ها نام و عنوان برگزیده شد. برای انجام این کار از واژگان، عبارت‌ها و مضمون‌های موجود در متن این گزارش‌ها (توصیف‌ها) استفاده گردید و کوشش شد که انتخاب این نام‌ها و عنوان‌ها با ویژگی بارز معلم، کلاس و روش تدریس توصیف شده از سوی دانشجو معلمان، منطبق بوده و حتی‌المقدور به مفاهیم و اصطلاحات متداول در مباحث یاددهی و یادگیری نزدیک باشد. البته گاهی اتفاق می‌افتاد که آن‌ها از ویژگی‌های

متعددی برخوردار بودند و این مسأله کار انتخاب نام و عنوان را با دشواری روبه‌رو می‌ساخت. در این‌گونه موارد سعی گردید در درجه نخست احساس و برداشت خود راوی و نویسنده گزارش ملاک عمل قرار گیرد.

بدین‌سان کار بررسی، تفکیک، گزینش، انتظام و نام‌گذاری این گزارش‌ها (روایت‌ها) به اتمام رسید در حالی که سهم دانشجویان دختر از این ۱۵۰ گزارش منتخب ۸۰ گزارش و سهم دانشجویان پسر ۷۰ گزارش بود.

شایان ذکر است حرف اول نام و نام‌خانوادگی و نیز رشته تحصیلی راوی و نویسنده گزارش در پایان هر یک از آن‌ها آمده است. در ضمن برای مشخص کردن جنسیت نویسنده گزارش، از نشانه (د) برای دانشجویان دخت و از نشانه (پ) برای دانشجویان پسر استفاده شده است که بلافاصله پس از حرف اول نام و نام‌خانوادگی آن‌ها آمده است.

همچنین خاطر نشان می‌نمایم، برخی از راویان در گزارش‌های خود، نام معلمان خویش را نیز نوشته‌اند. ما نیز برای تسهیل این معلمان خوب و متعهد که به حرفه معلمی اعتبار و افتخار بخشیده‌اند و برای این‌که نام آن‌ها در تاریخ آموزش و پرورش ایران ماندگار گردد، این نام‌ها را به همان صورت باقی گذاشته‌ایم.

در خصوص محتوا و کیفیت این گزارش‌ها (روایت‌ها) نیز باید گفت خوشبختانه این دانشجویان عزیز تقریباً تمامی موارد مذکور در راهنمای انجام این تکلیف را رعایت نموده‌اند، و به دلیل فاصله زمانی نسبتاً کوتاه میان دوره متوسطه (دبیرستان) و دانشگاه، نیز به واسطه دانش و بصیرت حاصل از گذراندن واحدهای درسی علوم تربیتی، به خوبی توانست‌اند مشاهدات خود از روش تدریس معلمان خویش را با دقت نظر کافی به‌گونه‌ای مورد توصیف و بررسی قرار دهند که این گزارش‌ها و روایت‌ها به مجموعه‌ای مفید و قابل پردازش تبدیل گردند.

اما برخی از نتایج و شناخت‌هایی که از مطالعه این مجموعه گزارش‌ها حاصل می‌شود و می‌تواند برای معلمان و نظام تربیت معلم ایران حائز اهمیت باشد، به شرح زیرند:

۱- معلمان خوب تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر نگرش و جهت‌گیری دانش‌آموزان می‌گذارند. بسیاری از این دانشجویان در گزارش‌های خود اظهار داشته‌اند که انتخاب شغل معلمی و رشته تحصیلی

خود را به‌طور قاطع متأثر از معلمان خویش می‌دانند. حتی اغلب آن‌ها قصد دارند روش تدریس آن‌ها را نیز در هنگام خدمت الگوی خویش قرار دهند.

این موضوع می‌تواند برای نظام تربیت معلم، امکان بسیار مناسبی به‌وجود آورد. زیرا از طریق معلمان خوب و تأثیرگذار می‌توان دانش‌آموزان مستعد و علاقه‌مند را به حرفه معلمی جذب نمود (همان کاری که در کشوری مانند آلمان به آن مبادرت گردیده است). اگر یک چنین برنامه‌ای در دستور کار مسؤولان تربیت معلم قرار گیرد این امید وجود دارد که آموزش و پرورش در بلند مدت از نیروی انسانی بس کارآمدتری برخوردار گردد.

۲- شناخت دیگری که از مطالعه این مجموعه به‌دست می‌آید و بسیار امید بخش می‌باشد این است که برخلاف برخی از تئوریات موجود، معلمان خوب و متعهد فراوانی در مدارس دولتی سراسر کشور (چه در شهر، چه در روستا) یافت می‌شوند که با علاقه و بدون هیچ‌گونه منت و در نهایت قناعت و مناعت بکار تعلیم و تربیت مشغول می‌باشند. این موضوع بیانگر این حقیقت است که معلمانی که رسالت حرفه‌ای خود را به‌خوبی دریافته‌اند در هر کجا که باشند، موفق هستند و از سوی دانش‌آموزان نیز مورد تقدیر و ستایش قرار می‌گیرند، همان‌گونه که این حس قدرشناسی با واژگان و تعبیر بسیار زیبا در این گزارش‌ها بسیار فراوان به چشم می‌خورد.

این شناخت یک‌بار دیگر ثابت می‌کند که عامل اصلی در کار تعلیم و تربیت، معلم (واجد شرایط) است نه تجهیزات و امکانات مادی مدرسه. کرشن اشتاینر هم معتقد است «فقرترین مدرسه روستایی چنان‌چه معلمانی با روح و سرشت معلمی داشته باشد، از مدارس شهرهای بزرگ که تجهیزات عالی دارند، بهتر است.»^۱

۳- شناخت دیگری که از مطالعه این مجموعه حاصل می‌شود و به نقش اثرگذار معلم اشاره دارد، تبدیل انزجار به علاقه در دانش‌آموز نسبت به درسی خاص می‌باشد. به عبارت دیگر معلمان خوب با جذاب و شیرین کردن درسی که دانش‌آموز قبلاً از آن ترس و نفرت داشته است، او را نسبت به آن درس علاقه‌مند می‌کنند.

^۱ Georg Kerschensteiner: Die Seele des Erziehers und das Problem der Lehrerbildung. München 1952. S. 13.